
Nepřístupný pantheon. O českém literárním kánonu v polském prostředí

Unapproachable Pantheon. On the Czech Literary Canon in the Polish Environment

---

Mgr. inž. Anna Mašlanka / Univerzita Komise národní edukace v Krakově (UKEN),
Doktorská škola, ul. Podchorążych 2/31C, 30-084 Kraków, Polsko
ORCID 0000-0002-0888-3923

RESUMÉ: V posledních letech jsme svědky zřetelného přehodnocování stávajících literárních kánonů – včetně těch, které se po léta zdály být relativně stabilní, jako je například český kánon. Ukazuje se však, že tyto proměny se nemusí nutně přenášet i na kánon české literatury utvářený na cizí půdě, v polském prostředí. Článek velmi stručně představuje nejdůležitější jevy související s polskou recepcí kanonických autorů 20. a 21. století a faktory, které ji formují.

KLÍČOVÁ SLOVA: literární kánon, česká literatura, česká literatura v zahraničí, česká literatura v Polsku

SUMMARY: Existing literary canons, including those considered stable for years, e.g. the Czech literary canon, have been reassessed recently. However, these changes are not necessarily to be applied to the Czech literary canon formed abroad, in the Polish environment. Major aspects related to the Polish reception of 20th and 21st century canonical authors and factors defining this reception are discussed.

KEYWORDS: literary canon, Czech literature, Czech literature abroad, Czech literature in Poland

Pojem literární kánon – dlouho traktovaný neochotně a vyvolávající nepříliš pozitivní školní konotace – je v posledních letech stále častěji diskutován jak v akademickém prostředí, tak v literárních médiích. Žijeme v době rychlého přehodnocování a přepisování dosud platných kánonů, stejně jako vzniku mnoha kánonů alternativních.

To platí i pro ty národní kányony, které zůstaly v průběhu let relativně stabilní. Český kánon je jedním z nich. I když, jak poznamenává Dobrava Moldanová (2021, s. 11), v povědomí českých čtenářů je kánon vzniklý v 19. století stále živý a v anketách o největšího Čecha posledních let se stále objevují jména spisovatelů píšících nejméně před sto lety (Němcová, Čapek, Hašek, ale i Hus či Komenský), badatelka také konstatuje: „*Zdá se mi nesporné, že tradiční kánon české literatury je vážně otřesen, že se snad dokonce rozpadá. Jsme – snad – svědky vzniku nového kánonu, který je spojen se spontánním přehodnocováním klasických hodnot (...). Chcete-li domácí paralelu, dá se snad s jistou licencí říci, že něco podobného česká literatura zažila zhruba před dvěma sty lety, kdy obrozenecký osvícensko-preromantický kánon vytlačil kánon barokní*“ (Moldanová, s. 18).

Potvrzují to nejen diskuse o kanoničnosti autorů dosud zařazovaných do literárního pantheonu, ale i pokusy o vytvoření nového kánonu české literatury, který by zohledňoval díla vzniklá v posledních desetiletích a témata důležitá pro současné publikum – například seznam sestavený redaktory a přispěvateli časopisu A2¹ nebo cyklus *Kánon 2.0* publicistky a literární kritičky Barbory Votavové².

Množství kánonů je do jisté míry dáno samotnou povahou tohoto pojmu. O diskusích kolem něj ve 20. století podrobně informuje publikace Very Kaplické Yakimové (2015, s. 9–73). Odkazuje mimo jiné na text polského badatele Henryka Markiewicze, kde je kánon definován nejobecněji jako autoritativní soubor literárních děl, jejichž znalost je požadována od určité skupiny příjemců nebo je této skupině doporučována (Markiewicz, 2007, s. 66). Ze samotné definice tedy vyplývá, že ve skutečnosti máme co do činění s velkým množstvím kánonů (Markiewicz uvádí jen některé z nich: kánon akceptovaný a realizovaný, kánon hodnotový a encyklopedický, kányony vytvořené kolem různých skupin čtenářů, kányony různých stupňů vzdělání v rámci národního kánonu atd.).

Na tuto pluralitu upozorňuje i Vladimír Papoušek: „Žijeme ovšem ve světě, kde neexistuje jediný, ale mnoho autoritativních kánonů, často vedle sebe a často i bez jakéhokoli vědomí o svém okolí“ (Papoušek, 2010, s. 18). Dobrava Moldanová (2021, s. 11) píše o generačních a skupinových kányonech, zatímco Jakub Vaníček ve zmíněném speciálním čísle časopisu A2 dodává: „*Kányony už nejsou rezervoárem nesmrtelných děl, ale prostředkem zajišťujícím vnitřní komunikaci skupiny, její prezentaci vůči jiné skupině. Tedy žádné zřídlo jediné velké literatury, ale čím svobodnější společnost, tím větší sbírka kánonů*“ (Vaníček, 2020, s. 18).

Máme tedy co do činění s kányony jednotlivých společenských skupin, s různými verzemi školního a národního kánonu a konečně s kányony dané literatury, které vznikly v cizím, zahraničním prostředí. Ty se řídí zvláště specifickými zákonitostmi. Irský básník, badatel a literární kritik Justin Quinn ve své knize *Between Two Fires: Transnationalism and Cold War Poetry* píše o překvapivých objevech, které učinil po příjezdu do Prahy v roce 1991. V té době v anglicky mluvících zemích byl jedním z nejoceňovanějších čes-

1 Máme na mysli nový kánon české literatury představený ve zvláštním čísle časopisu, *Český literární kánon po roce 1989*, A2, č. 21/2020. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2020/21> [11. 4. 2020].

2 Votavová, B. *Kánon 2.0: Zabíjení zombie s Rebeccou Solnit*, Host 7 dní online, 22. 1. 2022. Dostupné z: <https://www.h7o.cz/clanky/13240-kanon-2-0-zabijeni-zombie-s-rebeccou-solnit> [5. 4. 2024].

kých básníků Miroslav Holub, „kanonizovaný“ osobnostmi formátu Seamuse Heaneyho a Teda Hughese; když však Quinn o něm navázal rozhovor mezi svými pražskými známými, ukázalo se, že pro mnohé z nich je Holub zcela neznámým autorem. „Bylo zjevné, že při přechodu z české kultury do oblasti anglického jazyka se s Holubem stalo cosi zvláštního“ – píše Quinn (2018, s. 20), načež poukazuje na to, že hádanka nespocívá v samotném překladu, v němž podle jeho názoru Holubova poezie nezískala nic nového.

České výběry americké literatury pro Quinna také nebyly srozumitelné. Zatímco autoři jako Anton Myrer, Upton Sinclair nebo William Saroyan, a z básníků Robinson Jeffers nebo Allen Ginsberg dosáhli poměrně velké popularity, Henry James, Vladimír Nabokov, Don DeLillo, Thomas Pynchon, Wallace Stevens nebo Elizabeth Bishopová zůstávali v té době prakticky neznámí. Nakonec badatel dospívá k závěru: „*Postupně mi docházelo, že kultury z ostatních kultur přejímají jen to, o co stojí a co potřebují, a neberou přitom zvláštní ohledy (...). Československo v roce 1965 nepotřebovalo komplikovaný koktejl ironie a nuancí, v němž vynikala Elizabeth Bishopová; potřebovalo Ginsberga, jak stojí nahý na barikádě a vyřvává pravdu mocným do očí*“ (Quinn, 2018, s. 20).

Z toho vyplývá, že kánon dané literatury vzniklý v cizím prostředí může být cenným zdrojem informací o tomto prostředí, jeho vnímání umění, kulturních potřebách a nedostacích v domácí kultuře. Podívejme se tedy, co vypovídá kánon české literatury 20. a 21. století vytvořený v Polsku.

Analýza kanonických seznamů děl české literatury (vycházejících mimo jiné z požadavků k maturitě, ale také z kánonu české literatury vytvořeného v rámci plebiscitu rozhlasové stanice Vltava³ nebo již zmíněného seznamu časopisu A2) ukazuje, že v oblasti prózy se český a polský kánon české literatury relativně sblíží. Většina kanonických děl, která se v seznamech objevují, se dočkala i polského překladu, případně jsou jejich autoři v Polsku známí z jiných titulů (Jaroslav Hašek, Karel Čapek, Milan Kundera, Bohumil Hrabal, Josef Škvorecký, Vladislav Vančura, Jakub Deml, v případě novější literatury např.: Michal Ajvaz, Jan Balabán, Radka Denemarková, Jáchym Topol, Bianca Bellová).

Naopak, v české a polské recepci některých z těchto autorů jsou zřetelné rozdíly. Zdá se, že jejich zdroje je třeba hledat v mezerách, o nichž píše Libor Martinek: „*Kromě toho, jak si již uvědomoval Jan Mukařovský, Jiří Levý a po nich třeba Gideon Toury (Descriptive Translation Studies and Beyond, Tel Aviv, 1995), literární překlady mají vliv na cílovou literaturu a kulturu, pokud je splněna alespoň jedna ze tří podmínek: 1/ cílová kultura je méně rozvinutá, 2/ cílová kultura je „slabší“, 3/ v cílové kultuře existuje mezera, kterou překlad vyplní. Máme-li za to, že polská literatura není méně rozvinutá, ani slabší než naše, pak zbývá ona mezera, kterou je záhodno překladem vyplnit*“ (Martinek, 2014, s. 41).

Jedním z příkladů je nadšená, až „mytizující“ polská recepce díla Bohumila Hrabala, která vedla k tomu, že tento autor má v Polsku stejně silnou kanonickou pozici jako v rodné České republice, a možná ještě silnější. Podle Petra Posledního jde právě o důsledek vyplnění určité mezery v domácí polské kultuře: „*Český prozaik splňuje očekávání polských čtenářů, že se objeví autor, který v šedé skutečnosti „malé stabilizace“ najde příslovečnou „perličku na dně“ a který ve svém hledání zajde tak daleko, jak to neudělal nikdo před ním: překročí nejen hranice „malého realismu“, nýbrž i mrožkovské grotesky, scelí přitlačující kontrasty radosti a smutku, krásy a ošklivosti, „vysokého“ a „nízkého“*

3 Kánon100: Století české prózy, poezie a eseje. Vybíráme kanonická díla moderní české státnosti, Vltava.rozhlas.cz, 17. 5. 2018. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/kanon100-stoleti-ceske-prozy-poezie-a-eseje-vybirame-kanonicka-dila-moderni-7208365> [11. 4. 2024].

sacrum a profanum, vytvoří z rozporů harmonickou jednotu, mluvící ve prospěch „velkého“ všedního života“ (Poslední, 1998, s. 134). Zároveň badatel zdůrazňuje, že polským spisovatelům, kteří se ve své tvorbě věnují stejným tématům, chybí „specifický hrabalovský humor“ (Poslední, 1998, s. 134).

Zdá se tedy, že do velké míry díky Hrabalovým dílům vznikl v Polsku v 70. a 80. letech 20. století pozitivní stereotyp Čecha, jak jej popisuje Krystyna Kardyni-Pelikánová: „*Obraz kraju ludzi, którzy nic innego nie robią, tylko piją piwo i opowiadają sobie niestworzone, zabawne historyjki w gospodach, którzy nie mają ambicji zmieniania świata i zgadzają się na wyznaczoną im rolę małego pracowitego narodu, zaczął Polakom, zmęczonym własną szarpanią historyczną, przypadać do gustu*“⁴ (Kardyni-Pelikánová, 2017, s. 22).

Zařazení Hrabalova díla do specifických očekávání polského publika však podle Posledního způsobilo, že jeho polská recepce byla povrchní a ignoruje jeho existenciální a metafyzickou rovinu (Poslední, 1998, s. 136). Pokusem o změnu této situace byla kniha Jacka Balucha *Kain według Hrabala*, vydaná už po roce 2000⁵. Zdá se však, že v Polsku je stále zapotřebí ucelenější kritické studie o celém Hrabalově díle a také nových edic vybavených rozšířenými paratexty (ty předchozí měly spíše komerční charakter).

Podobný jev byl již dříve pozorován při recepci *Osudů dobrého vojáka Švejka* Jaroslava Haška, jehož hlavní hrdina představoval v Polsku obvykle nevídaný přístup k realitě. Přenesení díla do Polska, částečně v důsledku zlehčujícího překladu Pawła Hulky-Laskowského (Poslední, 1998, s. 117), však vedlo ke ztrátě mnohoznačnosti původního textu a zjednodušení jeho recepce. Pokusem o nápravu této situace a o zařazení románového cyklu Jaroslava Haška do polského kánonu české literatury s celým jeho významovým bohatstvím bylo vydání díla v kanonizační sérii polské Národní knihovny (2017) v překladu Antoniho Kroha a s obsáhlým úvodem Jacka Balucha⁶.

Také velmi jednoznačná očekávání polských čtenářů ve vztahu k české literatuře mohou být příčinou slabého čtenářského přijetí v Polsku děl českých expresionistů v čele s Jakubem Demlem. Tato díla, která jsou silně metafyzická, formálně obtížná a náročná, nezapadají do obrazu české literatury fungující v Polsku – jako literatury zábavné, lehké a přesycené humorem. I zde se však v posledních letech objevují pokusy o „nápravu“ – například nové vydání *Zapomenutého světa* v autorské sérii Mariusze Szczygieła Stehlík, v některých kruzích vnímané jako kanonizující, vydané nakladatelstvím Dowody (2022). Polský překlad knihy Jindřicha Chalupického *Expresionisté*⁷ a publikace Joanny Goszczyńskiej *Mroczna twarz czeskiej literatury*⁸ byly rovněž pokusem objevit pro polské čtenáře literární směr, který Deml reprezentuje.

Polští nakladatelé, překladatelé a odborníci na českou literaturu se tedy snaží na polskou půdu „naroubovat“ ty oblasti českého literárního kánonu, které vzhledem ke specifickému vnímání polského publika nejsou přijímány přirozeně a spontánně. Nicméně v kontextu jejich kritické a čtenářské recepce se zdají být stále aktuální slova Petra

4 „Obraz země lidí, kteří nedělají nic jiného, než že pijí pivo a vyprávějí si v hospodách neuvěřitelné, legrační historky, kteří nemají ambice měnit svět a přijímají roli malého, pracovitého národa, se začal Polákům, unaveným vlastním historickým přetahováním, líbit.“

5 Baluch, J. *Kain według Hrabala*, Kraków 2007. Dostupné také v českém překladu: *Kain podle Hrabala*, přel. Marie Havránková, Praha 2012.

6 Hašek, J. *Przygody dobrego wojaka Szejka czasu wojny światowej*, přel. A. Kroh, Biblioteka Narodowa – série II, č. 261, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2017.

7 Chalupický, J. *Czescy ekspresjoniści*, přel. J. Goszczyńska, A. S. Jagodziński, J. Waczków, Gdańsk 2020.

8 Goszczyńska, J. *Mroczna oblicze czeskiej literatury. Karuzela modernizmu*, Warszawa 2021. Dostupné také v českém překladu: *Temná tvář české literatury. Kolotoč moderny*, přel. M. Havránková, Praha 2023.

Posledního, týkající se polské recepce díla Bohumila Hrabala: „*Kritika hledá shodně s prvotní představou v próze českého autora to, co v ní chce najít. A úvahy směřují k jedinému: k „laskavé grotesce“*“ (Poslední, 1998, s. 137).

Ve světle výše uvedených úvah se zdá být do jisté míry pochopitelný i slabší přenos české poezie a esejistiky na polskou půdu, než je tomu v případě prózy. Klasikové české poezie, jako jsou František Halas, Vladimír Holan nebo Vítězslav Nezval, byli sice v Polsku před rokem 1989 publikováni, ale v posledních letech se jejich přítomnost v Polsku omezila na ojedinělé publikace v časopisech a antologiích. Nová česká poezie vychází rovněž sporadicky a ve skromných nákladech, především z iniciativy angažovaných jednotlivců, jako je polská překladatelka Zofia Bałdyga. Kromě Milana Kundery a Václava Havla, kteří jsou známí i díky svým dalším aktivitám, je v Polsku malý zájem také o českou esejistiku, zejména tu, která vznikla v posledních letech. Slabší polská recepce české poezie a esejistiky může být způsobena samotnou povahou těchto literárních forem – básnická a esejistická díla, která jsou zpravidla čtenářsky náročnější než díla prozaická, nezapadají do polských představ o lehkosti a přístupnosti české literatury.

Nezbývá než se podívat na polskou recepci českých děl vzniklých již v 21. století, tedy – na nový český kánon. Z 26 autorů uvedených v českém literárním kánonu po roce 1989 je podle časopisu A2 až 17 jmen známých v Polsku prostřednictvím alespoň jednoho díla. Je to především díky malým nakladatelstvím, která v Polsku vznikla v posledních zhruba patnácti letech a zaměřila se na novou českou literaturu (Afera, Książkowe Klimaty, Stara Szkoła, Amaltea).

I zde však zůstává kritický a čtenářský ohlas – ve srovnání s díly Hrabala, Haška či Kundery – většinou skromný. Zdá se, že novými kandidáty na široce vymezený kánon české literatury v Polsku by mohli být Radka Denemarková nebo Jáchym Topol, ale také v seznamu A2 neuvedení Jaroslav Rudiš, Petra Hůlová nebo Kateřina Tučková. Někteří z nich – jako Denemarková nebo Tučková – vyplňují jinou mezeru v polské kultuře (historické romány, *herstories*⁹) než česká díla dosud vydávaná v Polsku, jiní, jako Jaroslav Rudiš, navazují spíše na českou literární tradici, která je v Polsku již dobře známá. Jistě je však každý z těchto autorů ještě velmi vzdálen pozici výše zmíněných velikánů české prózy 20. století.

I jen zběžné pozorování polského kánonu české literatury tak naznačuje, že navzdory úsilí významných polských literárních vědců je tento kánon stále silně formován stereotypním vnímáním české kultury a s ní spojených potřeb. A pokud jsme v souladu s postřehy Dobravy Moldanové v současnosti svědky silných proměn českého kánonu, vše nasvědčuje tomu, že na jeho přehodnocení na polské půdě budeme muset ještě počkat.

9 Tento pojem se dnes užívá ve významu „ženská verze dějin“, „dějiny v ženské perspektivě“.

Literatura

KAPLICKÁ YAKIMOVA, Vera, 2015. *Literární kánon a překračování hranic. Formování literárního kánonu v cizím prostředí*. Praha – České Budějovice: Academia. ISBN 978-80-200-2585-2.

KARDYNI-PELIKÁNOVÁ, Krystyna, 2017. „Čechy krásné, Čechy mé...“. *Czeska i polska literatura we wzajemnych interakcjach. Miscellanea literaturoznawcze: eseje, studia, szkice*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8691-3.

MARKIEWICZ, Henryk, 2007. O literárních kánonech, přel. L. Martinek. *Aluze: časopis pro literaturu, filozofii a jiné*. 2007, č. 3, s. 63–73. ISSN 1212-5547.

MARTINEK, Libor, 2014. Stereotypy, legendy a mýty o české literatuře v Polsku. *Kwartalnik Opolski*. 2014, č. 2/3, s. 23–42. ISSN 0023-592X.

MOLDANOVÁ, Dobrava, 2021. *Na okraji kánonu. Literárněhistorické úvahy a studie*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4846-0.

QUINN, Justin, 2018. *Poezie v dvojím ohni. Transnacionalismus a studená válka*. M. Pokorný (překladatel). Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3717-4.

PAPOUŠEK, Vladimír, 2011. Strategie kanonizace. In: L. Jungmannová (red.), *Česká literatura – rozhraní a okraje*. Praha: Akropolis, Ústav pro českou literaturu AV ČR. 2011, s. 17–26. ISBN 978-80-87481-00-4.

POSLEDNÍ, Petr, 1998. *Hranice dialogu: česká próza očima polské kritiky 1945–1995*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR. ISBN 80-85778-21-1.

VANÍČEK, Jakub, 2020. Jak se staví zepelín. *A2: kulturní čtrnáctideník*. 2020, č.21. ISSN 1803-6635.

MAŠLANKA, Anna. Nepřístupný pantheon. O českém literárním kánonu v polském prostředí. *Knihovna: knihovnická revue*. 2024, roč. 35, č. 1, s. 53–58. ISSN 1801-3252.